

Poblament medieval i ocupació del territori als contraforts nord-occidentals del cap de Creus

Per MONTSERRAT MATARÓ I PLADELASALA,
IMMA OLLICH I CASTANYER i ANNA M. PUIG I GRIESSENBERGER

El mes de juny del 2006 hem portat a terme la primera prospecció arqueològica sobre el territori del cap de Creus en època medieval. Aquesta intervenció forma part de la línia de recerca sobre “Hàbitat fortificat i altres formes d’assentament a la Catalunya medieval”, programada pel Departament d’Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica de la Universitat de Barcelona, pel trienni 2006-2008. La intervenció ha estat dirigida per Montserrat Mataró i Pladelasala, Imma Ollich i Castanyer i Anna Maria Puig i Griessenberger amb la col·laboració dels senyors Genís Pinart i Miquel Palós.

L’objectiu bàsic del projecte és la localització dels diferents assentaments existents a la zona entre els segles VIII-XV, moment en què es produeix una ocupació paulatina del territori a través de la construcció d’estructures i establiments diversos com ara hàbitats (poblats i masos, coves i baumes), defenses (castells, torres i guaites), necròpolis, ponts, vies i camins, molins, fargues, forns, pedreres, mines i qualsevol forma d’activitat antròpica medieval.

El treball consta de tres fases:

1. Treball a partir de la documentació medieval conservada, elaborant mapes i plànols de possible situació.
2. Treball directe de camp, prospectant el territori i situant cartogràficament els assentaments localitzats, per tal de veure la densitat d’ocupació, distàncies relatives, àrea de captació de recursos i anàlisi de relació amb l’entorn.
3. Confrontació de la toponímia antiga amb els resultats de la prospecció visual, i amb els noms actuals.

L’àrea d’estudi s’ha centrat en el terme municipal del Port de la Selva, si bé el projecte presentat pel trienni 2006-2008 preveu altres municipis veïns que seran estudiats en els propers anys.

L’extensió del municipi és de 41,30 km². La seva topografia accidentada i l’estat actual del sotabosc, extremadament tupit en aquesta

Situació de l'àrea d'estudi (base cartogràfica: ICC).

època de l'any, han fet que hàgim pogut prospectar només una part, si bé els resultats han estat del tot positius, ja que han permès, d'una banda, documentat diversos jaciments inèdits i d'altra banda comprovar l'estat actual d'altres ja coneguts.

Per a cadascun d'ells s'ha confeccionat una fitxa que recull el nom actual, el nom documental, la seva situació topogràfica amb coordenades UTM, i una breu descripció. La tipologia dels assentaments permet proposar una cronologia, que es confirma en alguns casos per l'existència de material arqueològic en superfície. Els jaciments localitzats són els següents:

COLL DEL MOSQUIT

Està situat just al coll que es troba sobre el monestir de Sant Pere de Rodes, punt estratègic amb un gran domini visual sobre la badia del Port de

la Selva i de Roses i que hem identificat amb el topònim antic *ipso castellare*. Conserva restes de diversos murs. El material ceràmic recollit en superfície dóna una cronologia àmplia; s'hi localitzen diversos tipus ceràmics: grisa, comuna oxidada, ceràmica vidrada oxidada grollera, teula, ceràmica a mà grollera així com un fragment de sílex que podria correspondre a un moment indeterminat de la prehistòria. Els fragments ceràmics més moderns se situen cronològicament en el segle XIX, cosa que testimonia una ocupació continuada del lloc.

ZONA DEL COLL DEL MOSQUIT

A la zona del coll del Mosquit, als límits dels termes municipals del Port de la Selva i de Palau-saverdera es localitza una llosa d'esquist de 2,40 m x 1,50 m, que es troba plana al terra i presenta tres cassoletes. Malgrat que no s'observa material en superfície podria situar-se en època protohistòrica, tot testimoniant una llarga ocupació del lloc.

PLA DE LLAURES

El pla de Llaures és una esplanada que domina diverses cales sobre el mar, concretament la cala Tamariua, la cala Cativa i la cala Fornells. Actualment, en aquesta línia de costa, hi ha nombroses restes de búnquers de la guerra civil, testimoni clar que es tracta d'un punt de gran estratègia. Podria correspondre al topònim mencionat en els documents *ipsum lentisclum*.

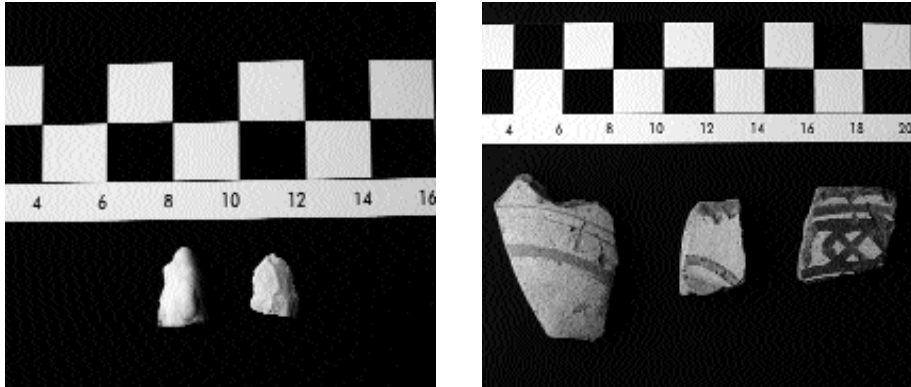
No podem descartar, però, la possibilitat que el nom *ipsum lentisclum* es pugui identificar també amb l'altiplà situat entre dues serres, al nord del mas Puignau on es localitza una estructura semblant a una sitja excavada a la roca i arrebossada amb morter de calç amb una obertura a l'est i coberta amb pedra seca. Aquest tipus d'estructures servien per preparar el sulfat per a les vinyes, pràctica que va estar en ús fins al segle passat (informació proporcionada pel Sr. Genís Pinart); és probable, doncs, que sigui d'època moderna. El material ceràmic superficial no dóna una cronologia concreta.

RESCLOSA D'EN RUBIÉS O DE ROMANYAC

Si bé en aquest lloc no es coneix cap nom documentat en els textos antics, en el llit de la riera d'en Rubiés o de Romanyac s'observen diversos petits encaixos alineats i picats a la roca així com retalls que semblen correspondre a l'enclavament de materials peribles de fusta per a retenir l'aigua que en el moment desitjat seria conduïda al nivell immediatament inferior. La cronologia d'aquest sistema de control del curs d'aigua és difícil de precisar atesa l'absència de material arqueològic associat.

LA FERRERIA

El lloc conegut actualment com la Ferreria es localitza a prop de la riera d'en Rubiés o de Romanyac; no s'identifica amb cap nom documentat, si bé una de les barraques de vinya que s'hi conserva correspon a una torre de base troncocònica reaprofitada i té contacte visual directe amb el castell de Sant Salvador de Verdera. Cronològicament podem situar-la des de finals del segle XIII amb perduració fins a època moderna a partir de la ceràmica recollida en superfície (comuna reduïda i oxidada, vidrada de cuina, decorada en verd i manganès, de reflexos metàl·lics i teula). Cal remarcar l'existència a pocs metres al sud de la Ferreria d'un fragment de làmina de sílex i un fragment de quars blanc que sembla retocat, material lític molt més antic que el ceràmic i que testimonia una ocupació antròpica anterior.

Material arqueològic localitzat a la Ferreria.

CARRERADA DEL PORT DE LA SELVA

És un antic camí que no es documenta de forma específica en els textos i que travessa de nord a sud la costa d'en Daga evitant el meandre de la riera d'en Rubiés o de Romanyac. Construït en tres tramades seguint la topografia de la costa que travessa, és delimitat a banda i banda per un mur corregut fet d'esquistos i conserva parcialment l'empedrat. Malgrat que no s'observa material en superfície, la tipologia de l'estructura (sistema constructiu i amplada mitjana de 2 m) permet atribuir-li una cronologia medieval, si bé pot haver estat utilitzat fins a època moderna.

COLL DE SANT GENÍS

S'identifica amb el nom documentat com *collum sancti Genesisii*, lloc d'encreuament de diversos camins que procedeixen de poblacions antigues:

el de Roses, el de Cadaqués, el de la Selva de Mar i el de Santa Creu de Rodes. Per la tipologia de l'estructura dels camins que conflueixen al coll de Sant Genís, juntament amb l'esment que es fa, tant en aquestes vies com al mateix coll en els documents del segle X, no hi ha dubte que l'indret és lloc de pas en època medieval i possiblement també en un moment anterior, si bé en superfície no s'observa material arqueològic.

COLL DE SAQUERA

És un lloc de connexió visual entre la badia de Roses i la Selva de Mar i la badia del Port de la Selva que no hem identificat amb cap topònim antic.

S'hi localitza una estructura de difícil atribució i funcionalitat, orientada de NO a SE i formada per dues fileres de lloses clavades a terra. Per la banda NO és tancada amb una llosa, per l'altra queda oberta. Desconeixem altres estructures semblants així com la seva cronologia atesa l'absència de material arqueològic en superfície.

CARRERADA DEL COLL DE SANT GENÍS

S'identifica amb el nom documentat com *Ipsa Via (collum sancti Genesii)*, via que va cap al coll de Sant Genís des de l'est (zona de Perafita i Cadaqués). Igual que la carrerada del Port de la Selva, el camí del coll de Sant

Carrerada del coll de Sant Genís (Ipsa Via –collum sancti Genesii–).

Genís és delimitat per una paret de pedra seca a banda i banda i parcialment empedrat. No es pot associar a material arqueològic en superfície, però, tal com ja hem esmentat, la pròpia tipologia de l'estructura i els topònims documentats en els textos evidencien una cronologia medieval.

EL PAS

Estructura excavada a la roca, a la platja de la Lloia, ran de mar, de forma cilíndrica, amb una fondària d'uns 2,80 m presenta una obertura encarada a nord. No s'observa material en superfície. Malgrat que no consta cap topònim documental, és possible que correspongui a la base d'un tancament de la platja de la Lloia per a la pesca, de cronologia indeterminada.

A l'altre extrem de la platja s'observa una estructura semblant picada a la roca molt erosionada i que podria estar associada a l'anterior.

CAMÍ DE SANTA CREU

Camí de terra que mena al poblat de Santa Creu de Rodes per la banda oest. Els fragments de ceràmica localitzats en superfície són nombrosos i de tipologia diversa: comuna oxidada, grollera reduïda, vidrada, barrejats amb teula. Si bé cap dels fragments proporciona una atribució cronològica concreta, prové sens dubte del poblat de Santa Creu de Rodes i per tant cal donar-li una adscripció medieval.

A més dels jaciments inèdits als quals ens hem referit, la nostra recerca està encaminada també a revisar els jaciments ja coneguts per tal de completar-ne la documentació i establir la relació que poden tenir amb els nous assentaments descoberts. En aquesta primera intervenció ens hem centrat en dos jaciments: el Pont Vell del Port de la Selva i les Cavorques.

EL PONT VELL DEL PORT DE LA SELVA

Està situat sobre el rec de Rubiés actualment desviat. Té un sol ull i és construït amb pedra pissarroca del país lligada amb morter. Conserva parcialment l'empedrat fet també de pedres de pissarra i una barana construïda amb pedres irregulars lligades amb morter de calç que s'obre als dos extrems del pont. L'extrem sud ha estat refet. És orientat de nord a sud enllaçant el camí de la Selva i Sant Pere de Rodes amb el del Torrelló i Cadaqués – Perafita. Malgrat que no s'observa material en superfície, per la tipologia s'ha de considerar medieval.

LES CAVORQUES

Respecte a les **Cavorques** ens remetem a la descripció detallada que se'n fa al volum IX de *Catalunya Romànica- l'Alt Empordà* i que li atribueix una

cronologia altmedieval i una funció eremítica. Únicament constatem que, de les hores ençà, l'estat d'aquestes cavitats i especialment de la núm. 1 ha empitjorat de forma evident i potser caldria una especial protecció.

CONCLUSIONS PRELIMINARS

L'objectiu principal plantejat en aquesta recerca és comprovar el nivell de poblament i el grau d'ocupació del territori del cap de Creus a l'edat mitjana. Des de fa anys, aquesta zona suporta una forta pressió turística a la línia costanera, que es tradueix en un augment de la construcció i urbanització del litoral, gairebé total en alguns municipis. Tot i això, les característiques del relleu i l'orografia del terreny han preservat encara les àrees interiors, la majoria desocupades i semiabandonades a l'actualitat. Per això és important documentar els possibles jaciments arqueològics perquè, malgrat que hi ha zones que queden protegides pel Parc Natural, les immobiliàries comencen a actuar a zones interiors.

La recerca realitzada fins ara al municipi del Port de la Selva ha permès localitzar, identificar i documentar un total d'11 jaciments inèdits. També s'ha revisat i comprovat l'estat de dos jaciments ja inventariats. S'ha determinat que el lloc central de distribució i organització del territori és el monestir de Sant Pere de Rodes i que els nuclis d'hàbitat, sistemes de defensa, d'obtenció i explotació dels recursos naturals es troben al seu entorn. També sembla definir-se que aquests nuclis d'hàbitat medieval agrupat ocupaven amb preferència les valls, a recer del mar i les inclemències del temps. Es detecta també un hàbitat dispers, amb masos i torres de defensa. Es tracta d'una població antiga, amb continuïtat d'ocupació al llarg de l'edat mitjana i fins als segles XVIII-XIX. Sembla definir-se una xarxa d'elements de defensa (*casale, domus*), associats amb torres que controlen el territori sobre la costa.

Pel que fa a les vies i els camins, s'han detectat diverses carrerades noves. Com a novetat destaquem que algunes carrerades no tan sols estan associades a camins per al bestiar fins a temps moderns, sinó que tenen un origen antic i s'utilitzen plenament a l'alta edat mitjana, seguint els llocs esmentats a la documentació del segle X. El seu punt de confluència és el coll de Sant Genís, on s'encreuen els camins que van de nord a sud, entre la Selva - la Vall de Santa Creu i Roses, i d'est a oest, entre Cadaqués - Perafita i Pau - Vilajuïga. Les properes intervencions hauran de confirmar aquestes hipòtesis, incidint especialment en l'hàbitat dispers i en el sistema defensiu de la costa.

BIBLIOGRAFIA

BADIA i HOMS, J.; BOFARULL i GALLOFRÉ, B.; CARRERAS i VIGORÓS, E.; PIÑERO i COSTA, M.-D., (1990). "Les Cavorques" *Catalunya Romànica*, vol. IX- Alt Empordà, pàg. 740-745. Barcelona, 1990.

BOLÒS, J. HURTADO, V., (1999). *Atles dels comtats d'Empúries i Peralada (780-991)* Rafael Dalmau editor. Barcelona 1999.

BURILLO, coord. (1986). *Actes del "I Coloquio de Arqueología Espacial", Romano y Medieval*, Teruel 1986.

Hàbitat i estructures domèstiques a Catalunya. Bronze Final, 1^a. Edat del Ferro.- IX Curset d'Arqueologia, Lleida 1990.

BURILLO, F. (1991). *Tècniques d'Anàlisi en Arqueologia Espacial.*- XII Curset d'Arqueologia, Lleida abril 1991.

PÈIRE DE MARCA *Marca Hispanica, sive limes hispanicus*, París 1688, cols. 903-906.

Itineraris. El Port de la Selva - Cap de Creus-Serra de Rodes. 5 Del Foc i de l'aigua. Ajuntament del Port de la Selva.